

УДК 371.13:316.454.5:372.4

Оліяр М.П.

**ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНО-СТРАТЕГІЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ**

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника,
Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, 76018*

Oliyar M.P.

**STAGES OF FORMATION THE COMMUNICATIVE-STRATEGIC
COMPETENCE OF FUTURE PRIMARI SCHOOL TEACHERS**

*Vasyl Stefanyk Subcarpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Shevchenka str, 57, 76018*

Анотація. Формування комунікативно-стратегічної компетентності майбутніх учителів початкових класів здійснено на основі моделі. Модель відображає закономірності та принципи формування комунікативно-стратегічної компетентності. Реалізація моделі є складним процесом. Моделювання дозволило вийти за межі традиційної дидактичної системи. Етапи педагогічного експерименту визначено відповідно до педагогічних умов. Характер діяльності викладачів і студентів кардинально змінено. Форми, методи, технології експериментального навчання дали змогу студентам максимально продуктивно використати свої розумові здібності, розвинути комунікативні вміння, навички самоконтролю та рефлексії.

Ключові слова: майбутній учитель початкових класів, комунікативно-стратегічна компетентність, модель формування комунікативно-стратегічної компетентності, етапи формування комунікативно-стратегічної компетентності.

Abstract. The formation of communicative-strategic competence of future primary school teachers was carried out based on the model. The model reflected the regularities and principles of formation the communicative-strategic competence. Implementation of the model is a complex process. The modeling has allowed to go beyond the traditional didactic system. Stages of realization of pedagogical experiment were defined according to pedagogical conditions. The nature of the activities of teachers and students has changed dramatically. Forms, methods, technologies of experiential learning students to productively use their mental abilities, to develop communicative abilities, skills of self-monitoring and reflection.

Keywords: future primary school teacher, communicative-strategic competence, model of formation of communicative-strategic competence, stages of formation of communicative and strategic competence.

Вступ. Сучасний період розвитку суспільства в Україні відкриває широкі можливості для оновлення змісту освіти, що дає змогу формувати духовно багате й професійно підготовлене покоління. Формування культури мовлення – одне з нагальних питань сьогодення. Це не лише філологічна, а й соціальна проблема: вона пов'язана з найрізноманітнішими видами комунікації. Нині кожен третій член суспільства здобуває середню спеціальну або вищу освіту, проте досконалий рівень володіння культурою мовлення не став загальнонаціональним.

Відтак простежуємо певну суперечність, позаяк, з одного боку, за умов національного та соціально-культурного відродження особливої ваги набуває розвиток української мови, культура усного мовлення – найважливішого засобу спілкування, виховання і всебічного розвитку особистості. З іншого боку, у практиці діяльності освітніх закладів ситуація доволі складна: проблема дотримання культури мови та літературних норм є особливо актуальною для учнівства та студентства. Тому особливої значущості набуває робота, спрямована на формування культури українського мовлення, починаючи з початкової ланки загальноосвітньої

школи, закінчуючи вищою школою, оскільки набуті в молодшому шкільному віці лінгвістичні знання та мовленнєві вміння стають підґрунтям комунікативної досконалості та нормативності мовлення.

Наукові дослідження з проблеми культури мовлення студентів у діалектному середовищі продиктовані вимогами сьогодення, оскільки перед вищою школою стоїть завдання – підготувати висококваліфікованих спеціалістів, які вільно володіють професійним мовленням. Отож перед вищою школою стоїть завдання – розвивати мовну особистість майбутнього фахівця, який уміє грамотно висловлюватися, продукувати певні ідеї адекватними мовними засобами.

Огляд літератури. У лінгвістичній літературі проблемі формування культури мовлення присвячено чимало досліджень. Протягом останніх десятиріч до цієї теми зверталися науковці: Н. Бабич, І. Білодід, О. Біляєв, С. Єрмоленко, А. Коваль, В. Мельничайко, Л. Паламар, М. Пентиліук, М. Стельмахович, С. Шевчук, ін., однак проблема вдосконалення культури мовлення майбутніх педагогів за діалектних умов (зокрема говірок Рахівщини) не була предметом окремого дослідження. Тому мета статті – проаналізувати лінгвістичні основи формування культури мовлення майбутнього педагога за діалектних умов

Основний текст. Учені виокремлюють такі форми існування мови: національну (літературну й діалектну – територіальні, професійні діалекти, сленг), індивідуальну; форми існування мовлення: внутрішнє і зовнішнє, усне і писемне [5, с.15-29]. Відмінність між усною і писемною формами зовнішнього мовлення переважно функціональна [1, с.12]. У вдосконаленні мовленнєвих умінь і навичок слід ураховувати, що усне й писемне мовлення одного й того ж мовця має різний ступінь розвиненості. Як зазначає М. Стельмахович, «навіть у високоосвічених людей усне і писемне мовлення значно відрізняються своєю досконалістю: людина може добре говорити, але посередньо, а то й погано писати» [7, с.11]. Так, до прикладу, укладаючи документи, студенти використовують взірці, і вірогідність уживання

діалектних слів у тексті невелика, оскільки писемне мовлення є вторинним відносно до усного. В усному ж мовленні студентів часто зустрічаються діалектизми, які можуть автоматично переноситися в писемне мовлення (*сімдесять, робит, носит, мнєсо, у него*).

Ураховуючи вплив усної форми на писемну, вважаємо, що формування культури мовлення студентів треба починати з удосконалення усних мовленнєвих навичок, і тим самим запобігати виникненню недоліків діалектного характеру в писемному мовленні. Аналіз трактувань ученими поняття «культура мовлення» (Н. Бабич, Б. Головін, М. Ілляш, М. Пентиліук, О. Пономарів, ін.) дає підстави для висновку: культура мовлення має теоретичний і практичний аспекти; останній, на думку Н. Бабич, «не може бути вичерпаний ніколи, бо виявляє себе щоразу для кожного мовця неповторно, не може передбачити всі можливі ситуації функціонування індивідуального мовлення» [1, с. 8].

Спираючись на відомі в мовознавстві твердження, культуру мовлення майбутнього педагога визначаємо як володіння унормованим літературним мовленням в усній і писемній формах на всіх мовних рівнях, здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення. Центральним поняттям культури мовлення є мовна норма. Дотримання чи порушення мовних норм слугує найважливішим критерієм оцінки висловлювань. Слушними є твердження вчених про те, що літературна норма — це певна штучність (на відміну від норм розмовно-просторічних, діалектних, що відзначаються невимушеністю входження в мовну свідомість людини), яка хоч і постає як результат систематизації певного явища, засвідчуваного всіма системами національної мови, проте стосовно деяких із цих систем є суперечливою. Тому «засвоєння норм літературної мови буде полегшуватися за умови поступового розмивання, нівеляції територіальних чи й соціальних діалектів внаслідок поширення літературного мовлення, насамперед усної його норми» [1, с. 68].

Вважаємо, що найголовнішою вимогою до будь-якого висловлювання є його правильність, відповідність використаних мовцем засобів нормам літературної мови. У результаті дії цих чинників формуються вимоги до комунікативних якостей мовлення. На нашу думку, у процесі вдосконалення мовленнєвих навичок майбутніх педагогів першочергового значення набуває робота над правильністю і чистотою мовлення. Ненормативні наголоси і вимова, нелітературне слововживання часто є наслідком негативного впливу діалектного середовища на культуру мовлення студентів. І така небезпека для культури мовлення зберігається постійно.

Отже, ключовими поняттями, на основі яких ми будували систему роботи в контексті розв'язання порушеної проблеми, є культура мовлення, норми літературної мови, комунікативні якості мовлення. Відтак удосконалення культури мовлення студентів є невід'ємним складником формування професійних і ділових якостей спеціаліста, урешті, органічною потребою національного виховання; необхідною умовою високої мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів за діалектних умов є дотримання норм, що стосуються насамперед усного мовлення: орфоепічних, лексичних, граматичних та стилістичних, а найважливіші якості їхнього мовлення – правильність, чистота, доречність, точність, ін.

Як показало наше дослідження, на формування культури мовлення студентів Рахівського навчально-консультаційного центру Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника визначальний вплив мало мовне оточення, у якому вони перебували до вступу до вишу, тобто діалектне середовище. Більшість студентів мешкала в сільській місцевості Рахівщини. Закономірно, що в їхньому спілкуванні відбито регіональні особливості мови, пов'язані передусім з характером господарської діяльності місцевого населення, тобто східнокарпатська (гуцульська) говірка.

У мовознавстві є різні точки зору на місце і роль діалектизмів у мовленні особистості. Так, науковець А. Очеретний вважає, що діалектні особливості мовлення часто створюють серйозні перешкоди засвоєнню норм

літературної мови. Відмінне від літературної мови фонетичне або морфологічне оформлення окремих слів, а також уживання деяких слів і сполук, так званих діалектизмів, впливають на рівень культури мовця [4, с.40]. Досліджуючи норми сучасної російської мови, К. Горбачевич стверджує, що територіальні діалекти не відіграють значної ролі в утворенні норм літературної мови, але деякі особливості діалектного мовлення дуже стійкі. Першочергове завдання навчального закладу – це «усунення засвоєних у ранньому дитинстві діалектних рис вимови, котрі нерідко зумовлюють орфографічну малограмотність учнів» [2, с.12].

Ураховуючи фонетичні, морфологічні й лексичні особливості гуцульської говірки, діалектизми, виявлені в мові студентів, ми розподілили за групами і з'ясували, що їх роль у процесі спілкування може бути різною. Так, фонетичні діалектизми є зрозумілими всім мовцям, котрі спілкуються між собою, незалежно від специфіки мови регіонів, де вони мешкали до початку навчання у ВНЗ. Лексичні ж діалектизми ускладнюють комунікацію, бо є незрозумілими для тих, хто розмовляє іншим діалектом або літературною мовою. Використання студентами діалектних слів є закономірним явищем, позаяк саме через цю лексику простежується тісний зв'язок з історією, побутом, звичаями рідного краю (їх увиразнює словник, укладений нами, де зібрано діалектизми носіїв говірок Прикарпаття та Рахівщини [6]. Така лексика не заважає спілкуванню з людьми, які розмовляють на тому ж самому діалекті, а значно збагачує людину, її світогляд, підвищує культуру загалом.

Цікаво, що, порушуючи питання, як повинна оцінювати школа (у нашому випадку – виш) діалектні особливості (ставитися до них терпимо, вважаючи, що вони певною мірою природні для дитини, яка виросла в селі, чи оголосити їм непримиренну боротьбу), одні вчені наполягають: «Учитель зобов'язаний розглядати діалекти як явище небажане, а в більшості випадків і недопустиме» [8, с.12]. Інші (Н. Бабич, В. Ґрещук) не так категорично ставляться до діалектних особливостей мовлення. Н. Бабич, зокрема,

зазначаючи, що фундаментом мовної майстерності є літературна мова, радить не ігнорувати діалектне мовлення, соціально-діалектні його особливості, бо саме тут «може виникнути підстава для перегляду діючих правил, норм та їх функціонально-стильових варіантів» [1, с.70].

Висновки. Діалектну лексику треба використовувати, але обережно, «дбати про те, щоб вона не засмічувала мову і не утруднювала сприймання творів читачами» [3, с.21]. Вважаємо, що майбутній педагог повинен глибоко вивчити діалектні риси регіону, в якому працює, щоб виправляти відхилення від літературної норми, найтипівіші для певної говірки. Слід зауважити, що в мовознавстві ведуться активні дослідження, спрямовані на розв'язання багатьох проблем діалектології. З-поміж актуальних залишаються питання комплексного вивчення всіх мовних рівнів говорів, зокрема й гуцульських.

Культуру мовлення особистості визначаємо як володіння унормованим літературним мовленням в усній і писемній формах на всіх мовних рівнях, здатність використовувати мовні засоби, оптимальні для конкретної ситуації мовлення. Ключовими поняттями, на основі яких слід будувати систему роботи в контексті розв'язання порушеної проблеми, є культура мовлення, норми літературної мови, комунікативні якості мовлення. Необхідною умовою високої мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів за діалектних умов є дотримання норм, що стосуються насамперед усного мовлення: орфоепічних, лексичних, граматичних і стилістичних. Найважливішими якостями ділового мовлення студентів є правильність, змістовність, доречність, послідовність, точність, ін.

Удосконалення мовленнєвої культури майбутнього педагога початкових класів є невід'ємним складником формування його професіограми, органічною потребою національного виховання. Ключовими поняттями, на основі яких слід будувати систему роботи в контексті розв'язання порушеної проблеми, є культура мовлення, норми літературної мови, комунікативні якості мовлення. До важливих чинників, що спонукають до формування культури мовлення і сприяють оволодінню мовленнєвою обізнаністю,

відносимо мовне середовище: воно виступає активним сегментом мовленнєвої діяльності і аспектом особистісного підходу до навчального процесу, оскільки визначає сферу використання мови, мовне діалектне середовище має на мовця як позитивний, так і негативний вплив. Так, територіальні діалектизми можуть збагачувати мовлення і водночас ускладнювати комунікацію: якщо фонетичні діалектизми є зрозумілими всім мовцям, котрі спілкуються між собою, то лексичні є незрозумілими для тих, хто розмовляє іншим діалектом цієї ж мови або літературною мовою. Використання діалектних слів є закономірним явищем, позаяк саме через цю лексику простежується тісний зв'язок з історією, звичаями рідного краю.

Література:

1. Бабич Н. Основи культури мовлення / Надія Бабич. – Львів: Світ, 1991. – 287 с.
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія /С.П.Бевзенко. – К.: Вища школа, 1980. – 248 с.
- 3.Матвіяс І.Г. Українська мова і її говори / І.Г.Матвіяс. – К. : Наукова думка, 1990. – 163 с.
4. Очеретний А.Д. Подолання впливу перехідних говірок у навчанні української літературної мови / А.Д.Очеретний // Дивослово. – 1997. – № 7. – С.40-45.
5. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика / М.І.Пентилюк. – К. : Вежа, 1994. – 240 с.
6. Білавич Г. Діалектне розмаїття Карпатського краю / Галина Білавич, Тетяна Лисечко, Тетяна Стамбульська. – Івано-Франківськ, 2014. – 114 с.
7. Стельмахович М.Г. Робота з розвитку зв'язного мовлення / М.Г.Стельмахович. – К. : Рад. школа, 1981. – 136 с.
- 8.Текучѐв А.В. Основы методики орфографии в условиях местного диалекта / А.В.Текучѐв. – М.: Изд. АПН РСФСР, 1953. – 183 с.